

SCENARIUSZ

4

W świecie

FOSFORU

EKOROB

Grupa wiekowa:

- szkoła podstawowa
- gimnazjum

PAKIET EDUKACYJNY PROJEKTU EKOROB

(www.ekorob.pl)

Pakiet edukacyjny powstał w ramach projektu EKOROB LIFE08 ENV/PL/000519 – „Ekotony dla redukcji zanieczyszczeń obszarowych”

Finansowanie:

Wspólnota Europejska w ramach instrumentu finansowego LIFE+, komponent "Polityka i Zarządzanie w Zakresie Środowiska" oraz
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Beneficjenci:

Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie
Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii Polskiej Akademii Nauk p/a UNESCO

SCENARIUSZE W SERII:

SCENARIUSZ 1: Między wodą a lądem

SCENARIUSZ 2: Interesy z pogranicza

SCENARIUSZ 3: Azot – niezbędny czy szkodliwy?

SCENARIUSZ 4: W świecie fosforu

SCENARIUSZ 5: Dlaczego woda kwitnie?

Autor scenariuszy: dr Marta Jermaczek-Sitak

Projekt graficzny: dr Małgorzata Łapińska

Konsultacja naukowa: EKOROB oraz nauczyciele przyrody i biologii podczas Warsztatów Specjalistycznych „Strefy buforowe dla ograniczenia zanieczyszczeń obszarowych w edukacji szkolnej”, 21-22.10.2014, Smardzewice

W świecie FOSFORU

Cel zajęć:

zapoznanie uczniów z właściwościami i obiegiem fosforu, a także z problemami związanymi z zanieczyszczeniem gleb, wód i żywności nadmiarem fosforanów

Cele operacyjne:

uczeń/uczennica:

- wymienia podstawowe właściwości fizyczne fosforu
- wymienia podstawowe właściwości fosforu, jego odmiany
- omawia znaczenie fosforu w organizmach oraz środowisku
- zna i rozumie pojęcia: fosforyzacja, erozja, akumulacja
- objaśnia schemat krążenia fosforu w środowisku
- omawia szkodliwość fosforanów dla środowiska, szczególnie skutki nadmiaru fosforanów w wodzie
- wymienia główne źródła zanieczyszczenia fosforanami

Środki:

- klocki – typu duplo lub inne konstrukcyjne
- wydrukowane i wycięte karty z rolami
- rzutnik multimedialny i **prezentacja 4**

Załącznik:

- **4.1 karty ról do gry w obieg fosforu**

Czas trwania:

2 godziny lekcyjne

Miejsce zajęć:

sala lekcyjna

Przebieg zajęć:

1. Gdzie można znaleźć fosfor?

- **Zacznij od zapytania uczniów, jakie znają pierwiastki niezbędne do życia.** Tlen jest niezbędny do oddychania, nasze ciała składają się też z węgla i wodoru, z których składa się większość związków organicznych – cukry, białka, tłuszcze... Ważnym związkiem jest też azot. Zajęcia będą dotyczyły bardzo ważnego pierwiastka, niezbędnego do życia człowieka, ale też odgrywającego ważną rolę w przyrodzie – **fosforu.**
- **Rozłóż wśród uczniów paski papieru z pytaniami i odpowiedziami (załącznik 4.1).** Niektórzy otrzymają pytania, inni odpowiedzi. Następnie poproś uczniów, aby po kolei czytali pytania i dobierali do nich właściwe odpowiedzi – i w ten sposób zdobyli najważniejsze informacje na temat fosforu.
- **Każde z pytań lub wybrane mogą być omówione bardziej szczegółowo po zakończeniu zabawy.** Urozmaiceniem może być też próba samodzielnego udzielenia odpowiedzi przez dzieci, a dopiero w dalszej kolejności odczytanie jej z kartki.

ZAŁĄCZNIK 4.1

✂ .....

Jaki jest symbol chemiczny fosforu?

✂ .....

Symbol chemiczny fosforu to P.

✂ .....

✂ .....

Jak wygląda fosfor?

✂ .....

W temperaturze pokojowej fosfor jest ciałem stałym. Występuje w czterech odmianach, odmiany te mają nieco inne właściwości fizyczne i chemiczne.

✂ .....

✂ .....

W jakich odmianach występuje czysty fosfor?

✂ .....

Fosfor występuje w czterech odmianach: fosfor biały, czerwony, fioletowy i czarny. Najbardziej niebezpieczny, trujący i łatwopalny jest biały fosfor.

✂ .....

✂ .....

W jakiej formie fosfor występuje w przyrodzie?

✂ .....

Fosfor w przyrodzie występuje przede wszystkim w postaci minerałów – apatyty i fosforytów, w postaci fosforanów, a także w związkach organicznych.

✂ .....

✂ .....

Co to są fosforany?

✂ .....

Fosforany to związki chemiczne pochodzące od kwasu fosforowego, powszechnie występujące w przyrodzie, ale też dostarczane do wód i gleb przez człowieka.

✂ .....

✂ .....

Jaką rolę odkrywa fosfor w organizmach żywych?

✂ .....

Związki fosforu odgrywają ogromną rolę we wszystkich organizmach żywych. Są niezbędne do przemian energetycznych w każdej komórce, wchodzi w skład kwasów nukleinowych (DNA, RNA), są też jednym z podstawowych budulców kości.

✂ .....

✂ .....

Ile jest fosforu w organizmie człowieka?

✂ .....

Fosfor stanowi ok. 1% masy ciała człowieka.

✂ .....

✂ .....

Jakie pokarmy zawierają dużo fosforu?

✂ .....

Najwięcej jest go w mleku, serach, żółtku jaja kurzego, a także w ziarnach zbóż i orzechach. Fosfor występuje też w napojach typu cola jako kwas ortofosforowy.

✂ .....

✂ .....

Czy można mieć niedobór lub nadmiar fosforu w organizmie?

✂ .....

Niedobór jest mało prawdopodobny – fosfor jest powszechny w pokarmach. Nadmiar nie jest groźny, dopóki spożywa się dużo wapnia. Niekorzystne jest spożywanie większych ilości fosforu niż wapnia – a tak bywa np. w diecie osób jedzących dużo mięsa, również ze względu na fosforany dodawane w procesie produkcji.

✂ .....

✂ .....

Skąd rośliny biorą niezbędny fosfor?

✂ .....

Rośliny pobierają fosfor z gleby w postaci rozpuszczalnych w wodzie fosforanów.

✂ .....

✂ .....

Skąd zwierzęta biorą niezbędny fosfor?

✂ .....

Zwierzęta pobierają fosfor razem z pokarmem – roślinnym lub zwierzęcym.

✂ .....

✂ .....

Skąd bierze się fosfor w glebie?

✂ .....

Źródłem fosforu glebowego mogą być skały ulegające erozji (wietrzeniu), ale również rozkładające się szczątki i odchody organizmów żywych. Duże ilości fosforu dostarcza do gleb i wód człowiek.

✂ .....

✂ .....

Do czego człowiek używa fosforu?

✂ .....

Fosfor ma bardzo szerokie zastosowanie. Czysty fosfor używany jest m.in. do produkcji zapalek, ale też trutek na szczury. Jest silnie trujący. Fosforany używane są w proszkach do prania oraz w przemyśle spożywczym, w medycynie, ale przede wszystkim jako nawozy sztuczne i pestycydy w rolnictwie.

✂ .....

✂ .....

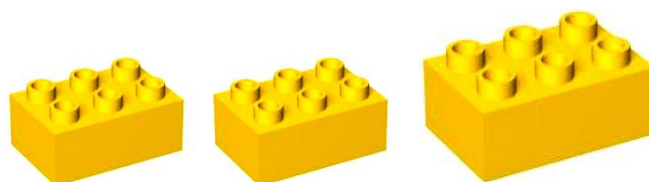
Co to znaczy, że coś fosforyzuje?

✂ .....

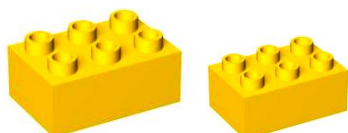
To znaczy, że samo świeci w ciemności w wyniku przemian chemicznych, zwykle zielonkawym światłem.

2. Jak krąży fosfor?

- Podobnie jak inne pierwiastki wchodzące w skład organizmów żywych, fosfor krąży między organizmami żywymi a środowiskiem nieożywionym w tzw. **cyklu biogeochemicznym**. Jeśli uczniowie mieli już zajęcia na temat azotu, z pewnością pamiętają zabawę z balonikami. Obieg fosforu jest pod pewnymi względami podobny do obiegu azotu, ale też są pewne różnice. Fosfor nie jest gazem – nie jest pobierany z powietrza. W tej zabawie również każdy będzie jakimś organizmem, jednak nie ma tu bakterii nitryfikacyjnych, tak jak w przypadku obiegu azotu. Dużą rolę odgrywa plankton – niewielkie organizmy wodne, unoszące się swobodnie w toni wodnej.
- **Rozłóż wśród uczniów karteczki z rolami z załącznika 4.2.** Większość z nich to zwierzęta i rośliny, ale tym razem część osób będzie pełniła rolę ważnych procesów przyrodniczych, takich jak **erozja** – wietrzenie skał pod wpływem czynników atmosferycznych, jak wiatr, woda, temperatura itp. oraz **akumulacja** – odkładanie się osadu na dnie zbiornika wodnego. W ten sposób powstaje skała osadowa. Poproś uczniów o przedstawienie swoich organizmów lub procesów oraz odgadnięcie, co oznaczają kolory karteczek – rośliny, zwierzęta roślinożerne i drapieżne. Wyjaśnij krótko pojęcie akumulacji i erozji.

- Do zobrazowania krążenia fosforu użyjemy **klocków**. Będą one symbolizowały związki fosforu.

- Poproś uczniów, aby usiedli w kole. Trochę luźnych klocków wrzućcie do środka koła, reszta niech pozostanie złączona razem w jednym bloku – to będzie skała.
- Na początek omówcie tzw. **mały obieg fosforu**, zachodzący w toni wodnej. Weźmie w nim udział plankton – czyli małe organizmy unoszące się w toni wodnej – zieleńce, okrzemki, rozwielitki, oczliki... Pobierają one rozpuszczony fosfor z wody i wbudowują go w swoje ciała. Następnie obumierają lub wydalają fosfor w postaci produktów przemiany materii, jednak jest on natychmiast pobierany przez kolejne drobne organizmy...
- **Teraz włączcie do zabawy pozostałe organizmy.** Dobrze, jeśli uczniowie dołączają do zabawy stopniowo, można też początkowo przeprowadzić ćwiczenie w mniejszej grupie, a później rozszerzyć na całą klasę. **Rośliny wodne i lądowe pobierają rozpuszczony fosfor z wody i gleby (czyli ze środka koła), zwierzęta zjadają rośliny i pobierają od nich fosfor, drapieżniki zjadają inne zwierzęta...** Fosfor wraca do obiegu, kiedy rośliny i zwierzęta obumierają, ale i tak jest go dość mało i chwilami nie wystarcza dla wszystkich. Fosfor w przyrodzie, a szczególnie w środowisku wodnym bywa czasem pierwiastkiem ograniczającym rozwój organizmów – nawet jeśli jest dużo innych związków, brak fosforu ogranicza rozwój roślin.
- Teraz możecie włączyć dwa procesy – erozję i akumulację. To tzw. **duży obieg fosforu**. Osoby odpowiedzialne za erozję odrywają klocki od „skały” i wrzucają do środka koła. Teraz powinno wystarczać dla wszystkich. Ale jednocześnie osoby odpowiedzialne za akumulację mogą zabierać fosfor od różnych organizmów – kiedy obumierają i opadają na dno, związki fosforu odkładają się w postaci osadu na dnie jeziora – budują nową „skałę”.
- W wersji dla bardziej zaawansowanych można oddzielić środowisko wodne od lądowego, np. kładąc **sznurek** na podłodze lub prosząc uczniów reprezentujących środowisko lądowe, by usiedli na ławkach, a środowisko wodne – na ziemi itp.
- Kiedy uczniowie „załapią” krążenie fosforu, pobawcie się przez chwilę, a potem **obejrzyjcie prezentację 4 ze schematem obiegu fosforu**. Poproś uczniów o omówienie schematu na podstawie świeżo uzyskanej wiedzy.

ZAŁĄCZNIK 4.2

ZIELENICA

OKRZEMKA

OCZLIK

GRAŻEL

ROGATEK

OKRZEMKA

MUCHA

BOCIAN

KARP

LARWA WAŻKI

BÓBR

ROZWIELITKA

ZIELENICA

MOCZARKA

TRZCINA

ZIELENICA

TURZYCA

NIETOPERZ

KOMAR

BŁOTNIARKA

PŁOĆ

EROZJA

OKRZEMKA

EROZJA

PAŁKA WODNA

AKUMULACJA

OLSZA

AKUMULACJA

ŻABA

SZCZUPAK

3. Za dużo fosforanów!!!

- Nadal pozostańcie w kole. **Zastanówcie się teraz, co by się stało, gdyby jakimś sposobem cały fosfor z osadów dennych jeziora i cały fosfor ze skał dostałby się do wody.** Czasem zdarza się, że przemiany chemiczne w zanieczyszczonym jeziorze powodują uwolnienie fosforu z osadów dennych. Człowiek produkuje nawozy sztuczne ze skał zawierających fosfor, działając znacznie szybciej niż naturalna erozja – one też spływają do wody. **Wrzucicie do „wody”, do środka koła wszystkie klocki.** Co się stanie z ekosystemem? Rośliny, w tym również organizmy zawieszane w toni wodnej będą się mnożyć, będzie ich bardzo dużo... Jak będzie wyglądała woda? Czy będzie czysta i przejrzysta, czy raczej brudna i mętna? Czy będzie do niej docierało światło słońca, niezbędne do produkcji tlenu przez rośliny? Co się stanie, kiedy w wodzie zabraknie tlenu?
- Podobnie jak w przypadku azotu, tak samo **fosfor jest niezbędny do życia, ale w nadmiernych ilościach jest szkodliwy** – szczególnie dla zbiorników wodnych.
- **Obejrzyjcie teraz drugą część prezentacji 4, gdzie zilustrowane są źródła zanieczyszczeń fosforanami.** Zastanówcie się, jak można ograniczyć ich zużycie lub przedostawanie się do środowiska? Konieczne jest właściwe składowanie nawozów, a także używanie ich w odpowiednich ilościach – nie w nadmiarze, zgodnie z obowiązującymi przepisami. Ważne jest też takie kształtowanie krajobrazu wokół zbiorników wodnych, aby znalazło się tam miejsce dla ekotonów – stref przejścia, stref buforowych, działających jak filtr zanieczyszczeń pochodzących z rolnictwa.
- Zbiornik powinien być w jak największym stopniu otoczony przez roślinność szuwarową, zaroślową czy leśną, która zatrzyma nadmiar związków fosforu spływający z pól. W domu warto wybierać takie środki czystości, które nie zawierają fosforanów.
- Jako zadanie domowe poleć uczniom „wytropienie” źródeł fosforanów we własnym domu.